

KASB-HUNAR MAKTABLARI O'QUVCHILARIGA ONA TILI DARSLARIDA YUKLAMALARNING O'QITILISHI

Nilufar Sultanova

Marhamat tumani 2-son kasb-hunar maktabi o'qituvchisi

Zamonaviy mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish va yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim xizmatlarining ochiqligi va sifati masalalariga davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu maqsadda O'zbekiston Respublikasi qonunlari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari, Vazirlar Mahkamasi tomonidan professional ta'limi tizimiga doir qabul qilingan qator qarorlarning amalga oshirilishini ta'minlashda mazkur ta'lim tizimida faoliyat ko'rsatayotgan rahbar hamda pedagog kadrlarining professional ta'limi sohasida davlat siyosati va uni modernizatsiyalashga doir huquqiy asoslarini chuqurroq bilishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Yuklama — yordamchi so'zlarning bir turi; ayrim gap bo'lagiga yoki gapga qo'shimcha ma'no berish uchun qo'llanadi. Yuklama tuzilishiga ko'ra 2 xil bo'ladi: Yuklamaqo'shimcha (qo'shimcha holiga kelib qolgan Yuklama: mi, chi, da, a, ya) va Yuklamaso'z (ayrim so'z holidagi Yuklama: faqat, xuddi, naq, ham). Hoz. o'zbek adabiy tilida gapga yoki ayrim so'zlarga qo'shilganda anglatadigan ma'nolariga ko'ra Yuklamaning quyidagi turlari farqlanadi: so'roq va taajjub Yuklamalari (mi, chi, a, ya), asosan, gapni so'roq gapga aylantiradi: Bu kitobni o'qidingizmi?; kuchaytiruv va ta'kid Yuklamalari (ku, ham, u, yu, da, oq, ki) gapga tasviriylik berib, so'z ma'nosini kuchaytirish, shuningdek, ta'kid ma'nosini qo'shish uchun ishlatiladi. Masalan: Necha marta uchrashay dedimku, vaqtim bo'lmadi; ayiruv va chegaralov Yuklamalari (gina, faqat) turli so'zlar bilan kelib, ularni ajratib, chegaralab ko'rsatish uchun qo'llanadi. Mas: U faqat o'sha voqea haqida so'zlardi; aniqlov Yuklamalari (xuddi, naq, qoq) o'zi aloqador bo'lgan gap bo'lagi ma'nosini aniqlash uchun xizmat qiladi. Masalan: O'g'li

otasining xuddi o'zi. Yuklamalar, shuningdek, tasdiq, inkor, qistov kabi ma'nolarni ifodalash uchun ham ishlatiladi. Va yordamchi vazifasida keladi.

Yuklama va uning turlari haqida to'liq bilim va malakalar berish va ularni nutqda, balki ijodiy ishlarda qo'llay olish ko'nikmalarini hosil qilish mavzuning asosiy vazifasidir.

“ Dunyo shiddat bilan o'zgarib barqarorlik va xalqlarning mustahkam rivojlanishiga rahna soladigan Turli yangi tahdid va xavflar paydo bo'layotgan bugungi kunda ma'naviyat va ma'rifatga , axloqiy tarbiya, oshlarning bilim olish, kamolga yetishga intilishiga e'tibor qaratish har qachongidan ham muhimdir.”

(Sh.Mirziyoyev)

Yordamchi so'z turkumlari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, ularning uch turi mavjud : bog'lovchi, ko'makchi va yuklama.

Yuklama o'zi nima, u qanday so'z turkumi, ularning gapdagi vazifasi nimadan iborat? Tuzilishiga, ma'nosiga va qo'llanishiga ko'ra qanday turlari mavjud?

Yuklama so'z yoki gaplarga so'roq, ta'kid, ayiruv-chegaralash, gumon, o'xshatish, inkor ma'nolarini yuklovchi so'z va qo'shimchalardir.

Ularga: 1) axir, hatto, faqat, ham, xuddi, go'yo, go'yoki, naq, hech, sira, nahotki, na...na so'zlari;

2)-mi,-chi, -a, (-ya), -ku, -u (-yu),-da, -oq (-yoq), -gina (-kina, -qina), -dir kabi qo'shimchalar kiradi. Ularning birinchi guruhi so'z yuklamalar, ikkinchi guruhi qo'shimcha yuklamalar hisoblanadi.

Yuklamalar ma'nosiga ko'ra olti turga bo'linadi:

1.So'roq-taajjub yuklamalari: -mi, -chi, -a (-ya).

2.Kuchaytiruv - ta'kid yuklamalari: hatto, -ki, ham, nahotki, axir, g'irt, -u (-yu), -da, oq (-yoq).

3.Ayiruv-chegaralov yuklamalari: faqat, atigi, -gina (-kina, -qina).

4.O'xshatish-qiyoslash yuklamalari: go'yo, go'yoki, xuddi,naq.

5.Gumon yuklamasi: -dir.

6.Inkor yuklamalari: hech, sira, na...na.

Yuklamalar sof va vazifadosh bo'ladi: -u (-yu), -da yuklamalari o'rnida va bog'lovchisini ishlatish mumkin.

Ham yuklamasini -da yuklamasi o'rnida ishlatish mumkin.

Yuklamalar ichida gumon va inkor yuklamalari murakkabroq bo'lib, o'quvchilar ularni ajratishga qiynaladilar. Gap mazmuniga gumon ma'nosini yuklovchi -dir qo'shimchasi gumon yuklamasi hisoblanadi. Bu yuklama -man, -san qo'shimchalari qatorida turuvchi uchinchi shaxs qo'shimchasi -dir bilan shakldoshdir, -dir yuklamasi urg'u olmaydi.

Suv hayot manbaidir. Bu gapda -dir qo'shimchasi kesimlik qo'shimchasi bo'lib, gumon ma'nosini ifodalamaydi.

Ukam manzilga yetib olgandir. Uyga borayin-chi , onam kelgandir. Ushbu gaplarda esa –dir gumon ma'nosini ifodalovchi yuklamadir.Bu yuklama fe'ldan boshqa so'z turkumlariga qo'shilganda ko'proq kesimlik qo'shimchasi vazifasida keladi. Ayrim holatlardagina gumon ma'nosini ifodalashi mumkin. Masalan: O'sha kelgan mening onamdir. Endi bunga balki modal so'zini qo'shsak gumon ma'nosi kuchayadi: Balki, o'sha kelgan mening onamdir. Bu gaplardagi gumon ma'nosi ko'proq kontekstda aniqlanadi. Ohangni o'zgartirish orqali ham gumon ma'nosini berish mumkin.

Inkor yuklamasi so'z yoki gapga inkor ma'nosini yuklaydi. Inkor yuklamalariga also, sira, hech, na...na kabilar kiradi. Yuklamalarni o'quvchilarga ongli va qiziqarli tushuntirish, albatta, o'qituvchidan bilim va mahorat talab etadi. Dars jarayoni qiziqarli hamda tushunarli bo'lishi uchun ba'zi usullarni qo'llab ko'rishimiz mumkin.

Yuklamalarni o'qitishda interfaol usullardan foydalanish.

Bu mavzuni "Gumon va inkor yuklamalari" uchun ajratilgan dars davomida yana ham yaxshiroq yoritishimiz mumkin Avvalo, o'quvchilardan o'tilgan mavzuni so'rab, topshiriqlarni bajarganliklarini bilib olamiz va qay darajada o'zlashtirganliklarini

tekshirish uchun o'tilgan mavzu yuzasidan yuklamalar qatnashgan bir necha gaplarni havola qilamiz. O'quvchilar gaplardagi yuklamalarni topadilar. Shundan so'ng o'quvchilar diqqatini doskaga qaratamiz. Doskaga mushuk tasvirini chizish orqali bolalarga "Chol bilan kampir" ertagini ijod qilamiz. Bolalar ertakdagi yuklamalarni topishlari kerak. Mana shu tartibda bolalar ham biror tasvirni yaratish asosida yuklamalarni qatnashtirib ertak yoki hikoya tuzadilar va bu bilan bollalarni ijodkorlikka o'rgatamiz.

Keyingi bosqich yangi mavzuni tushuntirishdir. Inkor va gumon yuklamalarini tushuntirmasdan oldin ushbu yuklamalar qatnashgan gaplardan namunalar beramiz.

- 1.Mening onam o'qituvchidir.
- 2.Ular sizni yo'qlab kelishgandir.
- 3.U na o'qidi, na yozdi.
- 4.Na ishga bormadi, na uyga qaytmadi.

Birinchi gapda -dir yuklama emas, kesimlik qo'shimchasidir. Ikkinchi gapda esa -dir gumon yuklamasidir. Uchinchi gapda na...na inkor yuklamasi emas, to'rtinchi gapda esa inkor yuklamasidir. Oquvchilar ancha tushunchaga ega bo'lishgach, ularga A.Oripovning "Alisherning onasi" she'rini havola qilamiz, ular she'rdagi yuklamalarni topib daftarlariga yozadilar. O'quvchilar bu she'rdagi ham, -dir yuklamalarini topadilar. She'rdagi balki modal so'z gumon ma'nosini kuchaytirayotganligi o'qituvchi tomonidan izohlab o'tiladi

ADABIYOTLAR

1. N.Mahmudov, (A.Nurmonov), A.Sobirov, V.Qodirov, Z.Jo'raboyeva. 5-sinf Ona tili. Toshkent-2015.
2. N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Sobirov, D.Nabiyeva. 6-sinf. Ona tili. Toshkent-2013.
3. O'zbek milliy ensiklopediyasi. T.:2010
4. Muslimov N.A. va boshqalar. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. O'quv-metodik qo'llanma. – T.: "Sano-standart", 2015. – 208 b.